

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΕΙΚΟΣΤΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ — ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1937

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ Α. Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ «ΕΣΤΙΑΣ»
42 — ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ — 42
ΑΘΗΝΑΙ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

μᾶς ξαναφέρει ἀντίκρου στο ὄτι ἀποτελεῖ τὸ κύριο καὶ οὐσιαστικὸ στοιχεῖο τοῦ ἱμπρεσσιονισμού. Ε.Μ.Π.

Ἡ εἰκονογράφηση τοῦ μυθιστορήματος «Ἡ ξένη γῆ» γίνεται ἀπὸ τὸν κ. Σ. Γιάνναρη. Οἱ εἰκόνες τῶν διηγημάτων «Ὁ Ἀντόρτης» καὶ «Ὁ Γυρισμός» εἶναι τοῦ κ. Ἐῤῥ. Παπαδημητρίου. Ἡ εἰκόνα τοῦ διηγήματος «Ἀπὸ τὸν ἴδιον δρόμον» καὶ ἡ Γελοιογραφία τοῦ Δεκαπενθημέρου εἶναι τοῦ κ. Σπ. Βασιλείου.

ΧΡΟΝΙΚΑ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ

Ὁ Σολωμός στὰ 1860.

Στὰ 1859 βγήκε ἡ κερκυραϊκὴ ἔκδοση τῶν ποιημάτων τοῦ Σολωμοῦ, φροντισμένη καὶ προλογισμένη ἀπὸ τὸν Πολυλά καὶ τὸν Κουαρτάνο, δύο ἀφοσιωμένους μαθητὲς τοῦ ποιητῆ. Ἡ ἔκδοση εἶχε δημιουργήσει γύρω της ἕνα θρόνλο, καὶ ἀπὸ τὸ 1857, πού πέθανε ὁ ποιητής, ὡς τὰ 1859 πού ἡ ἔκδοση πραγματοποιήθηκε, ἀναμενόταν ἀπὸ τοὺς φιλολογικοὺς κύκλους τῆς ἐποχῆς σὰ μιὰ ἀποκάλυψη. Περισσότερο ἀπ' τοὺς ἑπτάνησιους, τὴν ἔκδοση τὴν περίμεναν οἱ Φαναριώτες τῆς ἐλεύθερης καὶ ἀλύτρωτης Ἑλλάδας, πού στὶς ἀντιρρήσεις τους γιὰ τὴν ὀλιγογραφία καὶ τὴν ἀνεπάρκεια τοῦ Σολωμοῦ — ποιητῆ γι' αὐτοὺς κυρίως τοῦ Ἐθνικοῦ Ὑμνου — νὰ πραγματώσει τίς εὐρύτερες ποιητικὲς ἐπιδιώξεις του, ἀκούγανε πάντα σὰν ἀπάντηση, ὅτι οἱ θησαυροὶ οἱ πνευματικοὶ τοῦ Ποιητῆ μένουν ἀνέκδοτοι σὲ χειρόγραφα καὶ ὅτι σύντομα θὰ γίνεῖ ἡ ἀποκάλυψή τους, πού πρόκειται νὰ δώσει ἕνα νέο Σολωμὸ τελειῶς διαφορετικὸ, πολὺ ἀνώτερο ἀπ' τὸ γνωστὸ τοῦ Ἐθνικοῦ Ὑμνου καὶ τῶν ποιημάτων τοῦ κύκλου τῆς Ξανθοῦλας. Ἡ διετία ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ ποιητῆ ὡς τὸ 1859 εἶναι μιὰ περίοδος ἀναμονῆς τοῦ ἀγνωστού, τοῦ ἀνέκδοτου Σολωμοῦ, πού ἡ φήμη, οἱ διαβεβαιώσεις τοῦ κύκλου του καὶ τῶν συμπατριωτῶν του, ὁ θαυμασμός καὶ ὁ τοπικισμός τὸν εἶχανε θεοποιήσει καὶ τὸν προαναγγέλλανε πὼς θὰ βασιλεύσει μετὰ τὴν ἔκδοση τῶν Ἀπάντων του.

Τέλος, στὰ 1859 ἔφτασε νὰ γίνεῖ τὸ θαῦμα καὶ ν' ἀποκαλυφθῇ στὴν πραγματικότητα ὁ θρόνλος τοῦ ἀνέκδοτου Σολωμοῦ. Ἡ ἔκδοση τοῦ Πολυλά καὶ τοῦ Κουαρτάνου, μετὰ τὰ ἀποσπάσματα καὶ τὰ ἀτέλειωτα δοκίμια καὶ συντρίμια, δὲ φάνηκε ἀνάλογη μετὰ τίς ἐλπίδες πού εἶχε γεννήσει, οἱ ὑποσχέσεις πού εἶχε δώσει θεωρήθηκαν σὰν ἀπατηλὲς καὶ ἀπραγματοποίητες, καὶ ὁ θρόνλος πού εἶχε δημιουργήσει γύρω της διαλύθηκε σὲ καπνούς, ὅπου ἔλαμψαν σὰ φωτεινὰ μετέωρα τῶν ἀντιζήλων οἱ φιλοδοξίες, τῶν ὁμοτέχνων καὶ πατριωτῶν τὰ θλιβερά συμπεράσματα καὶ τῶν μαθητῶν οἱ ματαιόδοξοι ἐπίλογοι, πού ἀκούστηκαν μετὰ διάφορες μορφὲς καὶ πολυποικίλα σχήματα λόγου ἀπὸ παντοῦ μέσα στὸ κενὸ πού ἀφή-

σανε οἱ ἀπραγματοποίητες ἐλπίδες. Θλιβερός, τραγικὸς, καὶ τόσο θριαμβευτικὸς ἦταν ὁ ἐπίλογος⁽¹⁾ μαθητῆ παλίου καὶ φίλου καὶ ὁμιλητῆ τοῦ Σολωμοῦ, πού ἀκούστηκε πανηγυρικὰ μέσα στὴ σύγχρονη Ἀθήνα:

«Ὁ θάνατος τοῦ Ζακυνθίου ἀοιδοῦ καὶ ἡ ἐπακόλουθος ἔκδοσις τῶν ἐπῶν του, διέλυσαν—ἔγραφε ὁ Ζαμπέλιος—τὴν ἐλπιδοκοπίαν τῶν μεμνημένων. Ὁ μέγας κομήτης ἔδυσεν εἰς τὸν ὄριζοντα τῆς Ἑλλάδος, μὴ ἀφήσας ὀπίσω ἢ τινα ζώνην φωτὸς ἀμυδράν. Ἡ ἐποποιία μας περιμένει εἰσέτι τὸν Μεσίαν της...» Ὁ ἴδιος Ζαμπέλιος, σὲ μιὰ μελέτη του⁽²⁾ πού βγήκε τὸν ἴδιον χρόνον (1859), κατέβαζε τὸ Σολωμὸ στὸ ἐπίπεδο δημοτικοῦ τραγουδιστῆ, ὁ δὲ Βαλαωρίτης, πού ὕστερ' ἀπὸ τὴν κηδεῖα τοῦ ποιητῆ εὐχόταν στὸ Θεὸ «νὰ δώσῃ, τὰ ἀνέκδοτα ἔργα (τοῦ Σολωμοῦ) ν' ἀνταποκριθῶσιν εἰς τὰς περὶ αὐτῶν προσδοκίας» (αὐτὸς ὁ Ζαμπέλιος τίς λέει: «ἐλπιδοκοπίας τῶν μεμνημένων...»), ἔβλεπε μετὰ κάποιο κρυφὸ καμῶρι τὴν ἀπάτη τοῦ ἀναμενόμενου Σολωμοῦ καὶ ἐπισφράγιζε μετὰ τίς καλλιτέρες κρίσεις τὴν ποιητικὴ ἀνεπάρκεια καὶ τὸ κατέβασμά του.

Οἱ Φαναριώτες τῆς Ἀθήνας καὶ τῆς ἄλλης Ἑλλάδας; ὦ! αὐτοὶ τραβήξαν τὸν ἀσφαλῆστερο καὶ δικαιοῦτερο δρόμον! Τὸ δρόμον τῆς ἀγνοίας, τῆς ἀδιαφορίας καὶ τῆς γενικῆς σιωπῆς. Πράγμα περίεργον στὰ φιλολογικὰ χρονικά! Ἐκείνοι πού θρηνοῦσαν τὸ θάνατο τοῦ ποιητῆ μετὰ γενικὸ πένθος καὶ ρίζαν ἀπὸ μακριὰ πάνω στὸ νοπὸ τάφο του τὰ ρωμαντικά καὶ ἐνθουσιαστικὰ ἄνθη τοῦ θαυμασμοῦ καὶ χρησιμοποίησαν τὴν εὐκαιρία—τόσο ἀκατάλληλη μὰ καὶ τόσο ταιριαστὴ!— νὰ χτυπήσουν μετὰ τὸ ὄνομα καὶ στὸ ὄνομα τοῦ ὄντως ποιητοῦ τὰ ψεύτικα ποιητικὰ εἰδῶλα τῆς ἐποχῆς τους, ἐκείνοι πού συμμεριστήκανε τὴν ἀγωνία τῶν συμπατριωτῶν καὶ τῶν μαθητῶν τοῦ Σολωμοῦ καὶ δέσανε σὲ καλὸ πανὶ τὴ φήμη καὶ τὴν προσδοκία τῆς ἀποκάλυψής του μετὰ τὴν ἔκδοση τῶν «ἀγνώστων καὶ ἀνεκδότην θησαυρῶν» του, ἐκείνοι, τώρα πού ὁ θρόνλος ἀντίκρουζε τὴν πραγματικότητα καὶ ἡ διετία τῆς ἀναμονῆς τοῦ θαύματος τελειωνε, σιωπήσανε καὶ ἀδιαφορήσανε. Τὴν ἔκδοση τοῦ Πολυλά στὰ 1859 ἡ Ἀθήνα τὴν ἀγνόησε, καὶ ὅσο μποροῦν νὰ μετὰ βεβαιώσουν οἱ σχετικὲς ἐρευνῆς μου στὸ σύγχρονον τύπον, οὔτε μιὰ ἀγγελία, οὔτε μιὰ ἀπλή σημείωση, οὔτε δυὸ λόγια κριτικῆς δὲν εἶδαν τὸ φῶς, γιὰ νὰ πληροφορηθοῦν, νὰ ἐνημερώσουν ἀπλῶς τοὺς Ἕλληνας καὶ τοὺς φιλολογικοὺς κύκλους γιὰ τὴν ἔκδοση, πού τὴν περίμεναν τόσο καιρὸ καὶ μετὰ τὴν περιέργεια. Ὁ «Αἰών», ὁ φιλοσολωμικός, ἡ «Ἀθηνα» ἢ

(1) Σπ. Ζαμπέλιος. Ὁ κ. Ἰούλιος Τυπάλδος (κρίση τῆς ποιητικῆς συλλογῆς του) Πανδώρα 1', 236, 15-1-1860, σελ. 457.

(2) Σπ. Ζαμπέλιος: Πόθεν ἢ κοινὴ λέξις τραγουδῶν; Σκέψεις περὶ ἑλληνικῆς ποιήσεως. Ἀθήναι. Τόποις Π. Σούτσα καὶ Α. Κτενά. 1859 σελ. 61-κπ. Ἐδῶ ὁ Ζαμπέλιος χτυπᾷ καὶ τὴν κερκυραϊκὴ ἔκδοση τοῦ Πολυλά καὶ τὸν ἴδιον ὁπονηματιστῆ.

πάντα ἐνημερωμένη κι άλλα φύλλα, ἀγνοοῦνε τὴν ἔκδοση. Θὰ ἔπρεπε νὰ ἐρευνηθοῦνε ὅλα τὰ ἐντυπα—περιοδικὰ κι ἑφημερίδες—τῆς ἐποχῆς γιὰ νὰ διαπιστωθεῖ ἂν γράφτηκε σχετικὰ τίποτα.

Στὴν Ἀθήνα, μόλις βγήκε, χτυπήθηκε ἡ ἔκδοση ἀπὸ τὸ Ζαμπέλιο, ὅπως εἶδαμε, δυὸ φορές. Ὁ Ζαμπέλιος, μὲ τὴ μαχητικότητά του καὶ ὡς μαθητὴς καὶ πατριώτης τοῦ Σολωμοῦ, εἶχε μεγάλη ἐπίδραση στὴν Ἑλλάδα, κι ἡ γνώμη του ὅτι ὁ Σολωμὸς εἶναι κοινὸς ἐλεγειακὸς καὶ δημοτικὸς τραγουδιστής, ἔγινε παραδεκτὴ καὶ κυριάρχησε στὸς φαναριώτικους κύκλους.

Ὁ κριτικὸς ὁ ἀκωνύμος τῆς «Πανδώρας» (*), πού δὲν εἶναι ἄλλος ἀπ' τὸ Δραγούμη ἢ τὸ Ραγκαβῆ, σὲ μιὰ πλατεῖα κι ἐμπεριστατωμένη βιβλιοκρισία γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Ζαμπέλιου «Πόθεν ἡ κοινὴ λέξις τραγουδῶ», δὲν παραδέχεται τὸ Σολωμὸ ὡς κορυφαῖο, ἀλλ' οὔτε καὶ κοντὰ στὸ Χριστόπουλο καὶ Βηλαρά συγκρατεῖ νὰ τὸν βάλει...

«Ὅτι δὲ εἰς τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ποιήσεως πρέπει νὰ καταγίνωνται οἱ καθ' ἡμᾶς ποιηταί, καὶ ὅτι εἰς τοῦτο μόνον εὐδοκίμησαν μέχρι τοῦδε, ζητεῖ ν' ἀποδείξῃ καὶ ἐμπράκτως ὁ Ζαμπέλιος, ἐπικαλούμενος τὸ παράδειγμα δυὸ κορυφαίων ποιητῶν, τοῦ Φωσκόλου καὶ τοῦ Σολωμοῦ.

»Ἐνταῦθα ζητῶ συγγνώμην παρὰ τοῦ συγγραφέως ἐάν, ἀντιγράφων τὴν ἐν σελ. 56 φράσιν αὐτοῦ, ἐτόλμησα ν' ἀποβάλω μίαν μόνην συλλαβὴν, ἐν ἄρθρον μόνον, ὑποπτευόμενος μᾶλλον ὅτι παρεξέφευξε κατὰ λάθος. Ἀναφέρων τοὺς δύο ἐκείνους ποιητὰς, «προσάγει τὰ ὀνόματα αὐτῶν ὡς ΤΩΝ δύο κορυφαίων τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος ποιητῶν». Ὁ προσδιορισμὸς ὁμοῦ δὲν μοὶ φαίνεται δίκαιος· διότι ἐάν τὸ ἐπίθετον τοῦτο ἀρμόζῃ εἰς τινὰ τῶν καλλιεργησάντων τὴν λυρικήν ποιήσιν τοῦ λαοῦ, ὡς ὀρίζει αὐτὴν ὁ συγγραφεύς, ἀρμόζει ἄρα εἰς τὸν Σολωμὸν καὶ τὸν Χριστόπουλον, τὸν Φωσκόλον ἢ τὸν Βηλαράν; Τὸ κατ' ἐμέ, οὐχὶ ὡς ποιητῆς, διότι πρὸ μικροῦ ἐστηλίτευσα τὴν ἀμουσίαν μου, ἀλλ' ὡς μόνον τοῦ λαοῦ, πιστεύω καὶ πιστεύω, δὲν διστάζω νὰ τὸ κηρύξω, μετὸ σύμπαντος τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ὅτι τὰ πρωτεῖα ἀνήκουσιν εἰς τὸν λυρικὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως (4) καὶ τῆς Ἡλείου. Ναι μὲν θαυμάζω τὰ κάλλη τῆς ποιήσεως τῶν μουσολήπτων ἐκείνων τέκνων (Φωσκόλου καὶ Σολωμοῦ) τῆς καλλιγύναικος Ζακύνθου, ἴσως μάλιστα ὁ ἔνθερος μὲν πρὸς τὴν φιλοπατρίδα ταύτην νῆσον ἔρωσ μου ἐντείνει ἐπὶ τὸ ὑπερβολικώτερον τὸν θαυμασμόν μου. Ἀλλὰ διότι ἡ «Φαρμακωμένη» καὶ ἡ «Ξανθοῦλα» διέβησαν τὸν στενὸν πορθμὸν τὸν μεταξὺ Ζακύνθου καὶ τῆς ἠπειρωτικῆς γῆς, δὲν εἶναι ἀπόδειξις ὅτι ὁ ἑλληνικὸς λαὸς υἰοθέτησεν ἢ ὅτι προτιμᾷ αὐτὰς τῆς «Ἀφροδίτης» κυρίως καὶ τῆς «Γλυκυτάτης Ἀνοξέως» (ποιήματα τοῦ Χριστόπουλου τὸ πρῶτο, τοῦ Βηλαρά τὸ δεύτερο). Ἐγὼ δὲ καὶ δὲν ἀμφιβάλλω

ὅτι μόνον διὰ τὸ καινοφανὲς τοῦ ἤχου ἐψάλησαν καὶ ψάλλονται ἐνίοτε καὶ σήμερον (ὡς ἄδειται καὶ τὸ «Verganno a tè sull'aura» καὶ ἡ «Casta Diva») ποιήματα ἐξυφασμένα μὲ κλάψαις καὶ ἐσκληρίαι, σχίζοντα ἀληθῶς τὰς εὐαισθητοὺς ἀκοῆς τοῦ ἡμετέρου λαοῦ. Καὶ αὐτὸς ὁ συγγραφεύς (ὁ Ζαμπέλιος) οὐ μόνον ἀμφιβάλλει ἐάν καὶ εἰς αὐτῆς τῆς «Ξανθοῦλας» καὶ τῆς «Ἀνοξέως» τὴν ἐκτραγώδησιν ἦναι ἀρμόδιον τὸ ἴδιωμα τῆς Ζακύνθου ἀλλὰ καὶ κανόνα γραφῆς ἄξιον παραδοχῆς ὑποτυποῖ τὸν ἐξῆς: (ἀκολουθεῖ ἡ σχετικὴ περικοπὴ ἀπὸ τὸ βιβλίον τοῦ Ζαμπέλιου).

»Ὡς δημοτικὸν λοιπὸν ποιητὴν καὶ ὡς ἐλεγειογράφον θεωρεῖ τὸν Σολωμὸν ὁ συγγραφεύς... Ἀλλ' ὡς ποιήσαντα τὸν ὑπὲρ ἐλευθερίας ὕμνον καὶ τὸν ἐπιτάφιον τοῦ Βύρωνος κρίνει ἀσπληγῶς, καὶ ἀσπληρότερον ἔτι ὡς ἐποποιὸν τοῦ Λάμπρου. Τοσοῦτον δὲ φαίνονται μοι ἄξιοι μελέτης, οἱ λόγοι δι' ὧν ὑποστηρίζει τὴν ἰδέαν αὐτοῦ, ὥστε λυποῦμαι μὴ δυνάμενος νὰ παραθέσω ἐνταῦθα δεκαεννέα ὅλας σελίδας...»

Μέχρι τοῦ σωτηρίου ἔτους 1859 ἡ πνευματικὴ Ἑλλάδα δὲ γνώριζε ἀπὸ τὸ Σολωμὸ παρὰ μόνον τὸν Ὑμνον καὶ λιγοστὰ κομμάτια τῆς πρώτης παραγωγῆς του. Ὁ χρόνος ἐκεῖνος φέρνει στὸ φῶς ὅλο περίπου τὸ σήμερον γνωστὸ καὶ θαυμαζόμενον ἔργο τοῦ Σολωμοῦ, μὰ ὁ Ποιητὴς οὔτε τὴ θέση, ὅπου τὸν εἶχε ἀνεβάσει ὁ Ἔθνικός του Ὑμνος, μπόρεσε τότε νὰ κρατήσει. Θεωρεῖται καὶ κρίνεται σὲν ἕνας κατώτερος λαϊκὸς ποιητῆς, κοινὸς δημοτικὸς τραγουδιστής... Ἀπὸ τὰ 1859 μέχρι σήμερον πού γιορτάζονται τὰ ὄγδοντάχρονα ἀπὸ τὸ θάνατό του, ἕνα περίπου αἰῶνα, ὁ Σολωμὸς μιᾶ στίς καρδιὰς ἀδιάκοπα, τείνει τὸ ὀδηγητικὸ δάχτυλό του ἀκατάπαυστα, δείχνει τὸν ἴσιον δρόμον τῆς ποιητικῆς καὶ ψυχικῆς, τῆς ἔθνικῆς καὶ ἠθικῆς ὀρθοδοξίας ἀκούραστα καὶ μεγαλόψυχα, στέκεται δάσκαλος καὶ πατέρας, μὰ δὲν τὸν πλησιάζει κανεὶς, κανεὶς δὲ φωτίζεται ἀπ' τὸ παράδειγμά του, κανεὶς δὲ τὸν βάζει στὴν ψυχὴ του. Ὅταν ἦταν ἀκόμα ἀγνωστος κ' ἀγνωριστο στεκόταν τὸ ἔργο του, ἀγέννητο μέσα στὴ ψυχὴ του ἢ κρυμμένο σὲ χειρόγραφο μέσα στὸ συρτάρι του, βρεθῆκανε ἄνθρωποι πού τὸν διαίστανθήκανε καὶ τὸν εἶπαν μοναδικὸ καὶ ὄντως ποιητὴν, μὰ ἀπὸ τὰ 1859, πού τυπώθηκε κι' ἀποκαλύφθηκε τὸ ἔργο του, οὔτε ὁ ἀφελὴς κι' ἀθῶος αὐτὸς θαυμασμὸς καὶ σεβασμὸς δὲ βασιλεύει μέσα στὶς ψυχὰς τῶν νεοελλήνων! Ὁ ξεπεσμὸς εἶνε τέτοιος καὶ τόσος, ὥστε ἡ ψυχὴ δὲν μπορεῖ νὰ σηκώσει πρὸς τὰ ψηλὰ τὰ μάτια, ν' ἀναβλέψει κι' ἀναταθεῖ, γιὰ ν' ἀντηχήσει μέσα στὰ ἄδυστά της ὁ λόγος καὶ τ' ἀληθινὸ τραγούδι, ὁ βαθὺς σκοπὸς τῆς θεϊκῆς σιωπῆς καὶ τῆς ἐσωτερικῆς αὐτάρκειας καὶ γονιμότητος. Ὁ ποιητῆς θε' ν' ἀκουστῆ μιὰ μέρα δίχως ἄλλο καὶ θὰ βασιλέψει στὶς καρδιὰς καὶ στὶς ψυχὰς γιὰ νὰ τις γεμίσει ἀπὸ τὰ δῶρα του τὰ πλούσια καὶ τὰ ἀνοήθην καταβαίνοντα. Μακάρι ὁ χρόνος αὐτὸς ν' ἀνοίξει μιὰ καινούρια περίοδο στὰ γράμματα καὶ στὴν ἱστορία μας, καὶ νὰ γίνῃ ἕνας σταθμὸς γιὰ νέες πνευματικὰς ἐξορμήσεις.

Γ. ΒΑΛΕΤΑΣ

(*) Πανδώρα. Βιβλιογραφία. Τόμ. Ι' (1860), σελ. 495β-499α. Ἡ ἐδῶ περικοπὴ ἀπὸ τὴ σελ. 498α-9α.

(4) Ἔτσι ὀνομάζει τὸ Χριστόπουλο, κυρίως γιὰ τὴν ἐξουσία καὶ ἔγραψε στὴν Πόλη.